

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Рівне – 2018

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 30. – Рівне: РДГУ, 2018. – 241 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій - доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт - доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

*Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету,
протокол № 10 від 30 листопада 2018 р.*

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

РОЗДІЛ 3. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

УДК 72.03(477.81)

Богдан Прищепя

ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАБУДОВА МІСТА РІВНОГО У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI – НА ПОЧАТКУ XVII СТ.

Дослідження історичної топографії українських міст раннього модерного часу залишається одним із важливих напрямків урбаністики. Їх складність зумовлена перш за все малою кількістю та фрагментарністю джерел. Обмежене коло джерел не дозволяло вивчати ранні етапи розвитку міста Рівного. Однак в розпорядженні істориків є важливий документ – опис Рівного 1620 р., крім того, в останнє десятиліття були проведені значні археологічні розкопки на різних ділянках старого міста і сформовано значну базу археологічних джерел. Комплексне використання всіх видів джерел (писемних, археологічних, картографічних) дозволяє розглянути малодосліджені питання планування та забудови Рівного другої половини XVI – початку XVII ст. Початок його становлення як середньовічного міста припадає на другу половину XV ст., коли поселення перейшло у власність князя Семена Васильовича Несвицького. В планувальній структурі Рівного виділяються замок, місто, передмістя. Рівненський замок знаходився на південній окраїні міста, на природному підвищенні, оточеному водами ставу. Він мав два укріплені майданчики – північно-східний і південно-західний (дитинець). Як свідчить інвентар 1620 р., всі його оборонні споруди, житлові та господарські будівлі були дерев'яними. Захищена природними і штучними укріпленнями територія міста мала площу близько 15 га. В інвентарі 1620 р. в Рівному названі ринок і сім вулиць, три церкви, костел, єврейська школа, два шпиталі – руський і католицький. Були також два передмістя: північне («Забрама Омелянівська») і східне («Забрама Острозька»). На початку XVII ст. Рівне було середнім за числом жителів містом Волині, в ньому нараховувалось 410 будинків.

Ключові слова: Рівне, ранній модерний час, місто, замок, передмістя, планування.

The study of the historical topography of Ukrainian towns of early modern time remains one of the important directions of urban studies. Their complexity is predetermined primarily by a limited amount of written sources. The early stages of Rivne town development remained poorly investigated because of the limited source base. However, today at the disposal of historians, there is an important written source – the description of Rivne dated 1620. In addition, in the last decade, significant archaeological research was carried out on the territory of the main parts of the town: the castle, the city and the suburbs. The involvement of all kinds of sources (written, archaeological, and cartographic) allows considering the little-studied issues of planning and development of the town of Rivne. Based on the complex analysis of all kinds of sources, the article describes the topography, planning, defensive structures and localizes certain objects in Rivne in the second half of the 17th – beginning of the 17th centuries. Rivne is first mentioned as a village in a document dated 1434. After the settlement became the property of Prince Semen Vasylovych Nesvytskyi (1461), in the second half of the fifteenth century, it developed into a medieval city. According to the description of 1620, the town had the castle, the central part and suburbs. Rivne castle was located on the southern outskirts of the settlement, on a natural elevation protected by the pond. It had two fortified grounds – the northeast one and southwest one (citadel). As the inventory of 1620 proves, all town's defensive structures, residential and commercial buildings were wooden. The territory of the town of Rivne (about 15 hectares) was protected by the waters of the pond from the south and west, and in the north and east, the natural boundaries were supplemented by the defensive moat (transformed into a second northeastern branch of the Ustia River) and by the rampart and wooden fence. The town had three gates: the east gate led to the Ostroh suburb, the north gate – to the Omeliana suburb, and the west gate – to the left bank of the Ustia River. The 1620 inventory of Rivne includes the market and 7 streets, three churches, a Roman Catholic church, a Jewish school, and two hospitals – Ruthenian and Catholic. There were also two suburbs: the northern (Zabrama Omelianivska) and the eastern (Zabrama Ostrozka). At the beginning of the seventeenth century, Rivne was an average town of Volhynia concerning the number of residents; there were 413 houses in the town.

Key words: Rivne, early modern times, town, castle, suburb, planning.

Одним із важливих напрямків історичних досліджень є вивчення історичної топографії поселень на різних етапах їх розвитку. Цей напрямок знайшов своє застосування для цілого ряду українських міст

та регіонів, в тому числі і для окремих волинських міст пізньосередньовічного та ранньомодерного часу, а саме для Луцька [13; 26; 30], Володимира-Волинського [14; 23; 31], Острога [2; 4; 5; 12; 22].

Необхідною умовою таких досліджень є комплексне використання вербальних, картографічних, археологічних та інших видів джерел. Що стосується Рівного, то завдяки дослідженням П. А. Ричкова найкраще вивченою є історична топографія міста XVIII ст. В ряді робіт дослідник ґрунтовно проаналізував картографічні джерела і підготував графічну та об'ємну реконструкції Рівного кінця XVIII ст. [21; 24]. Створений під його керівництвом макет давнього міста експонується в Рівненському обласному краєзнавчому музеї. Слід згадати також схематичну реконструкцію Рівного XVIII ст., накладену на сучасний план центральної частини міста в публікації А. М. Бовгирі в енциклопедичному виданні [3]. А от історична топографія міста часів його становлення у XVI – першій половині XVII ст. залишається недостатньо дослідженою. Хоча найбільш ранній опис Рівного за інвентарем маєтків князів Острозьких 1620 р. вже використовувався в історичних дослідженнях. Зокрема, І. О. Ворончук дала стислий опис Рівненського замку в роботі, присвяченій аналізу фортифікаційних споруд Острожчини [7, с. 130–131]. В. Б. Атаманенко коротко схарактеризував місто Рівне у публікації, присвяченій Рівненській волості [1].

Писемні джерела. Рівне вперше згадується в жалуваній грамоті князя Свидригайла, датованій 1434 р., як власність Дичка (Івашки Васильовича) [33, с. 30]. У 1461 р. Івашко Дичко продав двір і село Рівне князю Семену Васильовичу Несвицькому [33, с. 53–54]. Вірогідно, новий власник отримав дозвіл на локацію міста і будівництво замку. На думку дослідників, у кінці XV ст. місто і замок вже функціонували [11, с. 29–30]. Про це свідчить запис у грамоті Зигмунта I від 11 липня 1507 р. на право вічного володіння княгинею Марією Семенівною Ровенською замком і містом Рівним. В грамоті сказано, що «...муж ее, князь Семен, купил село в повете Луцком в землянина Луцького ж, в Дичка Василевича, на имя Ровное, где замок вжо справен и место осажено.» [34, с. 42–43; 25, с. 18]. Марія Семенівна Ровенська померла у 1518 р. і тоді всі маєтки Семена Несвицького та його дружини були визнані власністю князя Костянтина Івановича Острозького, адже його дружина Анна-Тетяна була внучкою Марії Ровенської [32, с. 58]. Після смерті Іллі Костянтиновича Острозького Рівне з 1542 р. стало власністю його вдови, Беати Костелецької. Лише в 1574 р. князь Василь-Костянтин Костянтинович Острозький і його племінниця Гальшка були введені у володіння замками Рівненським і Острозьким [6, с. 67–69].

Важливі дані для відтворення планування та забудови міста раннього модерного часу містить опис Рівного 1620 р. в інвентарі ревізії володінь князя Олександра Острозького. Він зберігається в бібліотеці наукового закладу Польської Академії Наук «Ossolineum» у місті Вроцлаві [6, с. 4]. Цей інвентар став підставою для укладання угоди про поділ спадщини князя Олександра Острозького між його дочками Софією Любомирською, Катериною Замоїською та Анною-Алоїзою Ходкевичевою. Проведена в 1620 р. ревізія охопила значну частину волинських володінь князів Острозьких. Інвентар включає в себе описання замкових і міських укріплень, елементів їх забудови, фільваркових будівель (дворів), переліки підданих з вказівкою на їх категорії та їх повинності. На сьогодні третина його тексту не збереглася, але у вцілілій частині описуються 320 населених пунктів Волині (з них 20 міст і 300 сіл) та подаються подекуди відомості про час їх заснування, тогочасну топографію, перераховуються поіменно всі власники будинків у поселеннях, рід їх занять, повинності тощо [6, с. 5].

В інвентарі 1620 р. опис Рівненського замку подано на трьох листах [35, с. 126–127], а опис міста займає шість листів [35, с. 127 zw. – 132 zw.]. У ньому названі замкові оборонні споруди, мости, житлові та господарські будівлі, подано перелік міщан по вулицях, окремих ділянках міста та передмістях, згадуються культові споруди, шпиталі, інші будівлі, елементи міських укріплень.

Відтворюючи історичну топографію Рівного раннього модерного часу, ми послуговувалися також інформацією, отриманою з інших видів джерел, зокрема картографічних та археологічних.

Картографічні джерела. Місце розташування та розміри замкового підвищення, а також межі міста модерного часу, фрагменти планування забудови, розташування окремих об'єктів дозволяють встановити старі плани Рівного. Найбільш ранні з них були створені у кінці XVIII ст. Це план замку, садів, парку та частини міста Рівного, укладений Ж. Я. Бургіньйоном у 1797 р. та фіксаційний план міста Рівного кінця XVIII ст. з фондів Російського державного історичного архіву [21; 24]. Більшість фіксаційних планів міста імперського періоду походить з кінця XIX – початку XX ст. і зосереджені вони в архівних збірках Російського державного історичного архіву (Санкт-Петербург) і Російського державного військово-історичного архіву (Москва).

На фіксаційному плані міста Рівного кінця XVIII ст. бачимо, що замок знаходився на окремому підвищенні, оточеному великим ставом (рис. 1, 1) [21, рис. 8]. Підвищення розділене надвоє прямолінійним відрізком рову завширшки 25–30 м. Рів перерізає височину і поділяє її на дві частини: південно-західну та північно-східну. Як встановлено в ході археологічних досліджень, замок

знаходився на південно-західній частині підвищення. Вона в плані близька до чотирикутної, має розміри 150×80–120 м. Саме тут стояв палац князів Любомирських, збудований у XVIII ст. (рис. 2, А).

Територія старого міста чітко виокремлюється на планах Рівного кінця XVIII – початку XX ст. Із півдня і заходу вона обмежена водами ставу, влаштованого на заплаві р. Усті. Із півночі та сходу міську межу позначає другий (північно-східний) рукав р. Усті (рис. 1, 2) [21, рис. 8; 14; 21]. Ця міська територія обраховується в 15 га. На плані 1797 р. Я. Я. Бургінойона вирізняється простора ринкова площа, відтворено щільні ряди міщанських будинків навколо ринку і вздовж вулиць [24, рис. 1].

Археологічні джерела. Важливу інформацію для вивчення історичної топографії Рівного XV–XVII ст. отримано під час археологічних експертиз і розкопок різних його частин: замку, міста і Острозького передмістя.

У 2016, 2017 рр. археологічною експедицією дочірнього підприємства «Рівненська старовина» проведені розкопки по вул. Замковій на території, де знаходився Рівненський замок. Відкрито площу 350 кв. м (рис. 2, 4). У результаті цих робіт досліджено оборонний рів дитинця, виявлено культурні нашарування литовсько-польської доби, сформовано колекцію археологічних знахідок XV–XVIII ст., простежено основні періоди заселення замкового підвищення.

Оборонний рів, виявлений у ході розкопок, був повністю засипаний під час будівництва палацу князів Любомирських у XVIII ст. Він мав ширину близько 30 м і був зорієнтований паралельно до оборонного рову, позначеного на старих планах м. Рівного. Як свідчить опис 1620 р., замок складався з двох частин. Спочатку в документі подано опис майданчика, що знаходився перед дитинцем з боку міста, а далі описано дитинець. Перед обома майданчиками згадуються мости через рови. Виходить, що перший рів (північно-східний), позначений на старих планах м. Рівного, входив до зовнішньої лінії оборони замку, а другий рів (південно-західний), виявлений в розкопах – це оборонний рів дитинця. Після відкриття решток рову дитинця стає зрозумілим, чому палац Любомирських був розвернутий фасадом на північний схід – його збудували на тісному для такої будівлі майданчику дитинця і він стояв вздовж оборонного рову.

В межах старого міста науково-рятувні археологічні розкопки були проведені в 2007–2010 рр. на трьох ділянках: на площі Короленка (рис. 2, 1), площа 730 кв. м; по вул. Шкільній, № 69 (рис. 2, 2), площа 400 кв. м; на Театральній площі та прилеглий до неї ділянці вул. Соборної (рис. 2, 3), площа 1008 кв. м [20]. На Театральній площі розкопано ділянку з міською забудовою XV–XVIII ст. та виявлено сліди вулиці, що проходила від ринку на схід, до Острозької брами [19]. На вул. Шкільній досліджено ділянку міського кладовища XVI–XVIII ст., яке знаходилося поряд з костелом [17]. На площі Короленка виявлено сліди садиб колишнього Острозького передмістя із рештками житлових і господарських будівель XV–XVIII ст. [18].

Рівненський замок складався з двох частин: з боку міста знаходився північно-східний укріплений майданчик, а далі на південний захід був дитинець (рис. 3). Майданчик дитинця мав у плані чотирикутну форму, його довжина від рову до південного краю підвищення не перевищувала 55 м, найбільша ширина з боку рову становила близько 85 м (площа 0,4 га). Північно-східний майданчик замку теж чотирикутний у плані, його довжина від зовнішнього рову до рову дитинця 85 м, ширина північно-східної сторони близько 120 м, південно-західної сторони – 85 м (площа 0,8 га). Сумарна площа обох укріплених частин Рівненського замку була 1,2 га.

Про систему оборони, планування і будову замку інформує детальний його опис в інвентарі 1620 р. [35, s. 126–127]. Входом до замку (власне, до його північно-східного майданчика) слугувала велика брама з баштою (рис. 3, 2). Далі ревізори повернули наліво і пройшли вздовж паркану (рис. 3, 3) до кута майданчика, тут, на розі укріплення, стояла ще одна башта з годинником (рис. 3, 4). Поблизу знаходилася церква з дзвоном (рис. 3, 5). Далі, понад парканом, стояла стайня (рис. 3, 6), а поруч неї – вісім комор (рис. 3, 7). Недалеко розташовувались кухня зі стебкою (рис. 3, 8) та пекарня (рис. 3, 9). Біля пекарні була іще одна брама з міцними ворітьми, на ній знаходилася світлиця (рис. 3, 10), до цієї брами прилягав міст через став, ним виїжджали до поля (рис. 3, 11). Біля брами стояв старий дім із сіньми, світлицями, кімнатами, спіжарнею, стебкою (рис. 3, 12). Поблизу цього помешкання було дев'ять комор, дві з яких мали пивниці (рис. 3, 13).

Потрапити до дитинця можна було проїхавши мостом через оборонний рів і ввійшовши в браму (рис. 3, 14, 15). У самому дитинці розміщувалися ще дві окремі пивниці під гонтовим, але не дуже добрим покриттям (рис. 3, 16). Біля брами знаходився будинок для урядників (рис. 3, 17), в якому були сіни, присінки, ізба, пекарня, комора, стебка. Над невеликою водоймою (саджанкою) стояла кухня (рис. 3, 18). Посеред замку була хижка для схову речей (рис. 3, 19). На ній розташовувалась комора, навколо якої ішов ганок, оперезаний тартицями (дошками). Накриті сходи вели до верхнього помешкання князівського будинку (рис. 3, 20), а там – спершу до великих сіней, із правого боку яких знаходилася велика ізба. Передпокій із великих сіней вів до малих, звідси були входи до покою та кімнати. З

кімнати був вихід на ганок, яким можна було пройти до новозбудованої башточки, оточеної баясами. Звідси сіни знову вели до великої ізби, у сінях була комора, з якої був вихід до інших сіней. Поруч стояла каплиця, з лівого боку якої двері вели до ізби, а з неї – до кімнати. Навпроти була збудована досить велика столова ізба на сім вікон; вихід із неї вів до комори, з лівого боку якої двері виводили на ганок, а другі двері, мальовані, вели до старої каплиці. Увесь ганок був накритий старими гонтами.

В описі Рівненського замку 1620 р. немає жодної згадки про кам'яні чи цегляні будівлі, очевидно, це був оборонний і житлово-господарський комплекс із дерево-земляними укріпленнями та дерев'яною забудовою.

Місто і передмістя. В описі міста Рівного в інвентарі 1620 р. вказані назви чотирьох вулиць – це Гарбарська, Омелянівська, Литовська, Красна. Згадано також безіменні вулиці: «в ринок ідучи» (від замку), «вулиця в місто», «з тої вулиці (Красної) на Омелянівську до ринку». Названі ділянки із забудовою: «доми в берегу над ставом», «до замку за костелом пригородок», «парканіці на валу біля церкви». Крім того, інвентар включає імена господарів, що мешкали на Ринку та на двох передмістях: «Забрама Омелянівська» і «Забрама Острозька».

Послідовність опису міста наступна: 1) від замку «в ринок ідучи»; 2) вул. Гарбарська; 3) вул. Омелянівська; 4) передмістя Забрама Омелянівська; 5) вул. Литовська; 6) друга сторона вул. Омелянівської; 7) вулиця в місто; 8) вул. Красна; 9) вулиця між вул. Красною і Омелянівською; 10) Ринок; 11) доми в берегу над ставом; 12) передмістя Забрама Острозька; 13) до замку за костелом пригородок; 14) парканіки на валу біля церкви.

Порядок запису ревізорами окремих частин і вулиць міста дозволяє зробити висновок, що послідовно фіксувались заселені ділянки починаючи від виїзду із замку (рис. 4). Описавши плаці вздовж вулиці, що вела в ринок, укладачі інвентарю повертають на захід до костелу, на вул. Гарбарську. Потім за костелом знову повертають, тепер на північ і вказують власників будинків по одній стороні вул. Омелянівської до Омелянівського передмістя включно. Далі описані мешканці вул. Литовської і знову подано список жителів вул. Омелянівської, але тепер уже другої сторони. Після цього укладачі інвентарю переходять на вул. Красну по вулиці, яка позначена як «вулиця в місто». По тому описані власники будинків на Ринку, доми в берегу над ставом і Острозьке передмістя («Забрама Острозька»). В кінці описані доми за костелом на пригородку і парканіки на валу біля церкви.

Назви трьох згаданих в інвентарі 1620 р. рівненських вулиць (Омелянівська, Литовська, Красна) збереглися в топонімічному ландшафті Рівного до кінця XIX ст., їх знаходимо на плані міста 1896 р. [21, рис. 21]. А от вул. Гарбарська, позначена на плані Рівного 1938 р., розташована за межами міста початку XVII ст. У XX ст. вона пролягала вздовж залізниці на захід від неї, на лівому березі р. Усті. Таке розміщення вул. Гарбарської не відповідає тим умовам, які вказані в інвентарі 1620 р. Документальне джерело свідчить, що вона починалася від вулиці, яка сполучала замок і ринок (північна частина сучасної вул. Замкової), а закінчувалася поблизу костелу, тобто була прокладена вздовж берега ставу, приблизно там, де проходить нинішня вул. Шкільна. В інвентарі 1620 р. вказано, що на вул. Гарбарській 20 будинків, а також розміщений католицький шпиталь, там є світличка, сіни і костели (рис. 4, 8) [35, s. 128]. Ще один шпиталь, руський, згадується на вулиці, яка сполучала замок і ринок (рис. 4, 7). Там же знаходилося 10 будинків і 2 халупи, всі вони після пожежі ще не були відбудовані (серед них названі будинки двох рівненських священиків, семенівського та воскресенського) [35, s. 127, zw.].

Давня вулиця Омелянівська починалася від північно-західного кута ринку і продовжувалася на північ, у бік сусіднього села Омеляни, центральну частину якого тепер визначає існуюча дерев'яна Успенська церква на вул. Шевченка. Згідно з інвентарем 1620 р. на вул. Омелянівській було 47 будинків, вона вела до Омелянівської брами (рис. 4, 1), а далі, за міськими укріпленнями, знаходилося передмістя Забрама Омелянівська [35, s. 128, 128 zw.]. На плані Рівного 1896 р. вул. Омелянівська показана значно довшою, вона простяглася від ринку до Успенської церкви. Виходить, що давній вулиці Омелянівській приблизно відповідає південна частина сучасної вул. Шевченка, на ділянці від вул. Пересопницької до вул. Гетьмана Мазепи.

Давня вулиця Литовська починалася поблизу північно-східного кута ринку і продовжувалася на північ паралельно до вул. Омелянівської, на схід від неї. Тут вказано лише 7 будинків. На плані Рівного 1896 р. давній вул. Литовській відповідає вул. Соборна, а продовження останньої за північно-східним рукавом р. Усті позначене як вул. Литовська. Отже, давня вул. Литовська приблизно відповідає північній частині сучасної вул. Гетьмана Полуботка.

Вулиця Красна показана на плані Рівного 1896 р., вона проходила паралельно до вул. Омелянівської, на північний захід від неї. Очевидно, давня вулиця Красна займала край берегової тераси р. Усті, на ній знаходилось 56 будинків. З плану Рівного 1938 р. дізнаємося, що вона була

перейменована на вул. Берко Йоселевича. Після перепланування цієї частини міста в другій половині ХХ ст. вул. Красна не збереглася.

Згадана в інвентарі 1620 р. «вулиця в місто», якою можна було перейти з вул. Омелянівської на вул. Красну, знаходилась, вірогідно, між північно-західним кутом ринку і греблею, насипаною на заплаві р. Усті для влаштування ставу. По греблі потрапляли в місто із лівого берега р. Усті. На цій вулиці вказані лише 2 будинки. Після опису будинків на вул. Красній ревізори переходять «з тої на Омелянівську до ринку» [35, s. 129 zw.]. Вказана тут вулиця, вірогідно, з'єднувала північні частини вул. Красної і Омелянівської, на ній стояли 24 будинки.

Рівненський Ринок був досить великим, про це свідчать дані інвентарю 1620 р. (на ньому знаходилося 70 будинків і 3 пустки) та картографічні джерела кінця ХVІІІ ст. [35, s. 130, 130 zw.; 24, с. 164]. За кількістю будинків на ринку Рівне значно випереджало інші волинські міста [11, с. 111–112; 1, с. 436]. Серед житлової забудови на ринку знаходилась єврейська школа («dom szkolny zydowski») [35, s. 130 zw.]. Вірогідно, її слід локалізувати на східній стороні ринку (рис. 4, 6).

До замку належала частина зручного мису в південно-західному куті міської території (рис. 4, 10). В інвентарі відзначено, що тут знаходився «до замку за костелом пригородок» з однією пустою та 20 будинками, серед мешканців яких були микільський, семенівський та воскресенський священники [35, s. 131 zw.].

В інвентарі 1620 р. згадуються «доми в берегу над ставом» [35, s. 130 zw.], їх всього названо 5. Вірогідно, мова йде про територію на схід від вул. Замкової (рис. 4, 9). На міському валу біля церкви мешкали 35 парканників [35, s. 131 zw.] (рис. 4, 11).

Два рівненські передмістя, названі в описі, Забрама Омелянська і Забрама Острозька, мали відповідно 45 і 67 будинків. На Омелянському передмісті знаходився єврейський цвинтар (окописько) [35, s. 128 zw.].

В описі міста 1620 р. прямо чи опосередковано є інформація про три церкви та костел.

Вище вже йшла мова про плац священника Воскресенської церкви поблизу замку на вулиці, по якій «в ринок іти» та ще один його плац вказаний на пригородку за костелом [35, s. 127 zw., 131 zw.]. До того ж сама церква згадується в зв'язку з описом ревізорами будинків парканників на міському валу. Воскресенська церква показана на планах м. Рівного кінця ХVІІІ – середини ХІХ ст., вона знаходилась там, де вул. Омелянівська підходила до північно-східного рукава р. Усті. Вірогідно, цей рукав був штучно поглиблений і, як свідчить інвентар 1620 р., доповнений земляним валом з надбудованим дерев'яним парканом, разом вони створювали лінію оборони міста з найменш захищених північної і східної сторін. Очевидно, подвір'я Воскресенської церкви займало територію на розі сучасних вул. Гетьмана Сагайдачного і вул. Шевченка (рис. 4, 3). Церква була діючою до пожежі 1881 р., а пізніше не відбудовувалась на старому місці [29, с. 455].

В інвентарі 1620 р. вказано, що плац священника Микільської церкви знаходиться на пригородку [35, s. 131 zw.]. На фіксаційних планах Рівного кінця ХVІІІ–ХІХ ст. Миколаївська церква не позначена, але дерев'яну церкву згадує Т. Стецький, описуючи план Рівного 1765 р., який не зберігся: «Навіть костел у вигляді хреста, що стояв на місці теперішнього саду приходського священника, був також старим, дерев'яним, так само як і церква руська, котра поряд з костелом з правої сторони підносилася» [36, s. 32]. Вірогідно, саме Миколаївська церква знаходилась у південно-західній частині міста поблизу пригородка (рис. 4, 4).

Старий костел стояв на південь від ділянки, на якій у кінці ХІХ ст. побудували новий костел св. Антонія (рис. 4, 5). Ця ділянка показана на плані Рівного 1896 р. Перша згадка про костел у Рівному відноситься до того часу, коли місто перейшло у володіння Беати з Костельця (1542 р.), вдови князя Іллі Острозького. У 1548 р. вона призначила для костелу в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці десятину із сіл Забороля і Нового Двора, віддала село Тютюковичі, виділила плац для будівель настоятеля костелу [29, с. 457].

Священник Семенівський згадується в описі 1620 р. як власник двох погорілих плаців на вулиці, яка вела із замку до ринку, будинку на ринковій площі та плацу на пригородку [35, s. 127 zw., 130, 131 zw.]. Вірогідно, він був настоятелем замкової церкви. Замок збудував князь Семен Васильович Несвицький в проміжок часу від купівлі Рівного в 1461 р. і до його смерті (між 1478 і 1481 роками) [33, s. 53–54; 28, с. 143]. Очевидно, саме тоді була збудована замкова церква в ім'я святого Симеона – небесного покровителя князя Несвицького. Зазначимо також, що наприкінці 1500 р. великий князь Олександр видав привілей на щорічний ярмарок у Рівному на день Симеона Літоповідця [36, s. 4]. Цей день припадає на 1 вересня юліанського календаря [28, с. 150].

За писемним джерелом 1620 р. місто Рівне мало три головні в'їзди, два із них засвідчені назвами передмість: «забрама Омелянівська», «забрама Острозька». На те, що їх було три вказує згадка трьох воротарів, які мешкали в місті. Один із них названий серед власників плацу на вулиці, якою із замку

йшли до ринку [35, s. 127 zw.]. Другий, на ім'я Максим, жив на вулиці, що з'єднувала вулиці Красну і Омелянівську [35, s. 129 zw.], а третій, Овсій, мешкав серед парканників біля церкви [35, s. 131 zw.]. Очевидно, третя брама знаходилась на виїзді із міста на захід, перед греблею, яка тримала води ставу (рис. 4, 12). Враховуючи місця проживання воротарів, можна висловити припущення, що перший із них відповідав за східну браму, через яку виїздили на Острозьке передмістя, другий – за західну, а третій – за північну, через яку потрапляли на Омелянівське передмістя.

Із півдня та заходу місто було оточене водами ставу, а із півночі та сходу, крім другого русла Усті (можливо, штучного походження), воно було захищене земляним валом, на якому стояв дерев'яний паркан.

Опис 1620 р. містить інформацію про втрати в Рівному від пожежі, які на момент ревізії ще не були подолані. Найбільше постраждав ринок, тут погорільцями названі 52 господарі, що становить 74% від загальної кількості ринкових будинків. Згоріли всі 11 будинків на вулиці, яка вела із замку до ринку, тут, вірогідно, вцілів лише руський шпиталь. На інших вулицях втрати менші: на Омелянівській – 5 будинків по одній стороні, на Красній – 6 будинків, на вулиці, що сполучала вул. Красну і Омелянівську – 7 будинків.

Висновки. Рівне мало типову для багатьох українських міст пізнього середньовіччя та раннього модерного часу трьохчасну структуру і, як свідчить опис 1620 р., складалося із замка, міста та двох передмість.

Середньовічний Рівненський замок збудували на природному підвищенні, захищеному водами ставу на південній окраїні поселення. Він мав два укріплені майданчики – північно-східний і південно-західний (дитинець), їх загальна площа становила близько 1,2 га. В інвентарі 1620 р. не згадуються кам'яні чи цегляні споруди на території замку. Вірогідно, усі його оборонні об'єкти, житлові та господарські будівлі були дерев'яними. Про північно-східний майданчик сказано, що з боку міста знаходились брама та інша башта на розі, а по периметру він був оточений парканом, очевидно, розміщеним на гребені валу. На дитинці із оборонних об'єктів вказані лише в'їзна брама із баштою. Замок мав природний захист – широке плесо ставу. Ця особливість вирізняє його серед інших волинських замків, більшість з яких були збудовані на мисах. Подібно до Рівненського замку, на окремих підвищеннях, оточених водами ставу чи заболоченою заплавою річки знаходились волинські замки в Козині та Муравиці [15; 16, с. 7]. Джерела свідчать, що Рівненський замок у XVI – на початку XVII ст. був значним військово-оборонним і житлово-господарським комплексом.

Аналізуючи оборонні споруди замків XV–XVI ст. Київської, Подільської та Волинської земель, історики відзначали значне поширення, а то й домінування дерево-земляних конструкцій [9; 27, с. 42–49]. Так само частина замків Білорусі цього часу мала виключно дерево-земляні укріплення [10, с. 71]. В оборонному будівництві XV–XVI ст. в регіоні, що розглядається, широко використовувались земляні вали і рови перед ними, для посилення обороноздатності замків будували дерев'яні башти, між ними ставили городні (зруби) або укріплення простіших конструкцій – паркан чи тин.

В інвентарі 1620 р. в Рівному названі ринок і 7 вулиць, простежується формування відцентрової планувальної структури міста з головними променями доріг, що виходили з кутів ринкової площі і були зорієнтовані на міські брами. В місті було три церкви, костел, єврейська школа, два шпиталі – руський і католицький. Тому потребує коригування висновки А. М. Бовгири, що перший шпиталь у Рівному було збудовано в 1637 р. [3, с. 211].

Територія міста Рівного була захищена водами ставу із півдня і заходу, а з півночі та сходу природні рубежі були доповнені оборонним ровом, перетвореним на другий північно-східний рукав р. Усті. Аналіз писемних і археологічних джерел дозволяє зробити висновок, що найкраще освоєними у XVI – на початку XVII ст. були західна і південна частини міської території. В інвентарі 1620 р. немає інформації про якусь забудову на північний схід від ринку. Не згадано будинків також вздовж дороги, яка вела із ринку до Острозької брами. Очевидно, на той час це була ще вільна від забудови територія. Одна з можливих причин відсутності забудови – переважання тут низинних надмірно зволжених ділянок. У ході археологічних досліджень на Театральній площі з'ясовано, що навіть у XVIII ст. житлові та господарські будівлі були розташовані поблизу проїжджої частини вулиці, а велика ділянка перед сучасною будівлею театру являла собою незабудовану низину [19, с. 271–272].

Міські території Рівного та Острога були приблизно однаковими, їх площа обраховується відповідно в 15 і 17 га. І так само в цих містах на початку XVII ст. документальні джерела вказують приблизно однакову кількість міських будинків, відповідно 298 і 326. В той же час за описом 1620 р. в Рівному було 410 будинків, а в Острозі за актом 1603 р. їх у двічі більше – 895. Значне зростання населення в Острозі відбувалося за рахунок забудови передмість, на яких вказано 559 будинків, що складає 63,2% від загальної кількості. В Рівному на двох передмістях («Забрама Омелянівська» і «Забрама Острозька») знаходилося 112 будинків, тобто 27,3% від загальної кількості.

На початку XVII ст. Рівне було середнім за числом жителів містом Волині. Використовуючи коефіцієнт для однієї сім'ї 8,5 [8, с. 301, 324], ми отримаємо число жителів за інвентарем 1620 р. близько 3500. Для порівняння вкажемо, що одне з малих волинських міст Дорогобуж за тим же інвентарем мало 83 дими, а значить кількість його жителів не перевищувала 700 осіб. В Острозі, на той час одному із найбільших міст Волині, лише на частині князя Олександра Острозького інвентар 1620 р. вказує 589 димів [8, с. 283], тобто близько 5 тисяч жителів, а загальна чисельність населення міста могла наблизитися до 10 тисяч осіб.

Рис. 1. Центральна частина міста Рівного на фіксаційному плані кінця XVIII ст.:
1 - замок; 2 - північно-східний рукав р. Усті.

Рис. 1.
Центральна частина міста Рівного на фіксаційному плані кінця XVIII ст.:
1 – замок;
2 – північно-східний рукав р. Усті

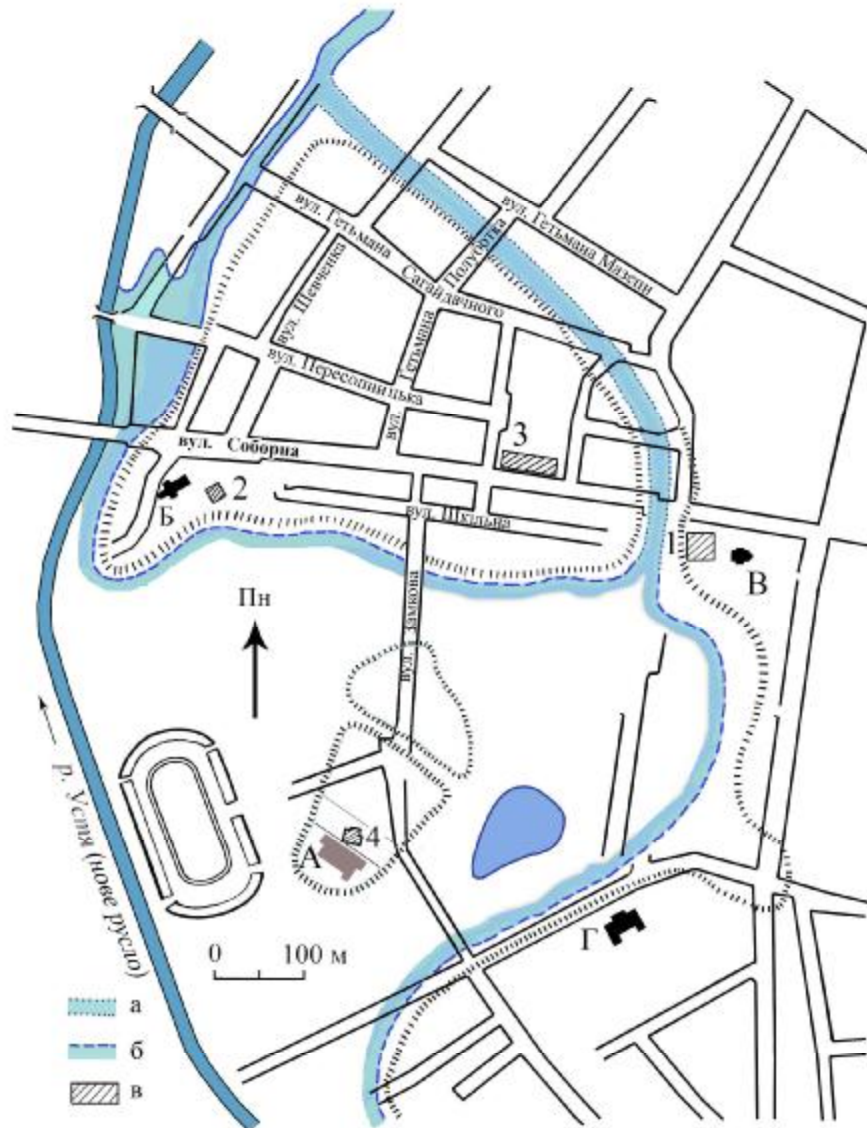

Рис. 2. План центральної частини м. Рівного із нанесеними підвищеннями, на яких сформувалося середньовічне місто та давніми західним і північно-східним рукавами р. Усті. Буквами позначені: А - палац Любомирських на території замку; Б - костел Святого Антонія; В - Свято-Воскресенський собор; Г - будівля Рівненської гімназії (музей). Цифрами позначені археологічні розкопи: 1 - пл. Короленка; 2 - вул. Шкільна; 3 - пл. Театральна; 4 - вул. Замкова. Умовні позначення: а - північно-східний рукав р. Усті; б - межі ставу; в - розкоп.

Рис. 2.

План центральної частини м. Рівного із нанесеними підвищеннями, на яких сформувалося середньовічне місто та давніми західним і північно-східним рукавами р. Усті.

Буквами позначені: А – палац князів Любомирських на території замку;

Б – костел Святого Антонія; В – Свято-Воскресенський собор;

Г – будівля Рівненської гімназії (музей). Цифрами позначені археологічні розкопи:

1 – пл. Короленка; 2 – вул. Шкільна; 3 – пл. Театральна; 4 – вул. Замкова.

Умовні позначення: а – північно-східний рукав р. Усті; б – межі ставу; в – розкоп

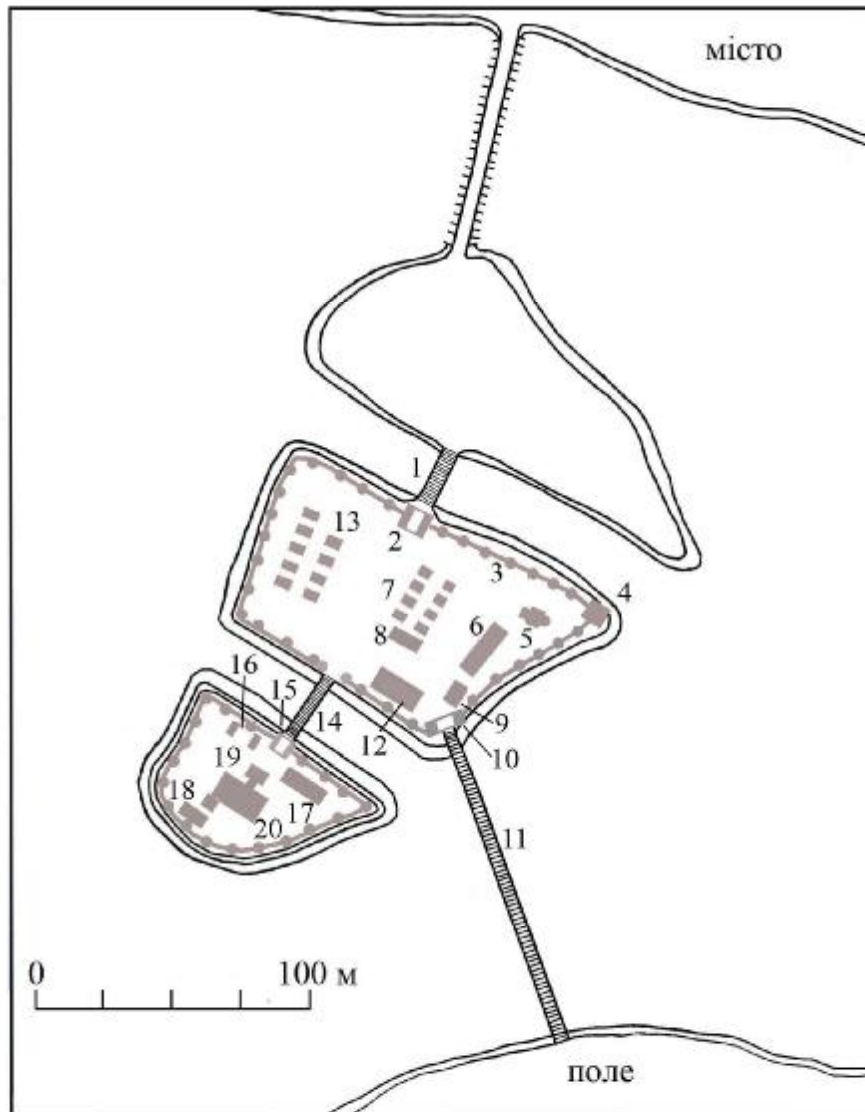

Рис. 3. Планування та забудова Рівненського замку на початку XVII ст.: 1 - замковий міст; 2 - брама велика, над нею башта; 3 - паркан дильований; 4 - башта на розі; 5 - церква; 6 - стайня; 7 - вісім комор; 8 - кухня і стебка; 9 - пекарня; 10 - брама; 11 - міст через став; 12 - дім старий; 13 - дев'ять комор. Об'єкти на дитинці: 14 - міст; 15 - брама з баштою; 16 - дві пивниці; 17 - дім, де урядники мешкають; 18 - кухонька; 19 - приміщення для схову речей; 20 - княжий дім.

Рис. 3.

Рівненський замок на початку XVII ст. Об'єкти на північно-східному майданчику: 1 - замковий міст; 2 - брама велика, над нею башта; 3 - паркан дильований; 4 - башта на розі; 5 - церква; 6 - стайня; 7 - вісім комор; 8 - кухня і стебка; 9 - пекарня; 10 - брама; 11 - міст через став; 12 - дім старий; 13 - дев'ять комор. Об'єкти на дитинці: 14 - міст; 15 - брама з баштою; 16 - дві пивниці; 17 - дім, де урядники мешкають; 18 - кухонька; 19 - приміщення для схову речей; 20 - княжий дім

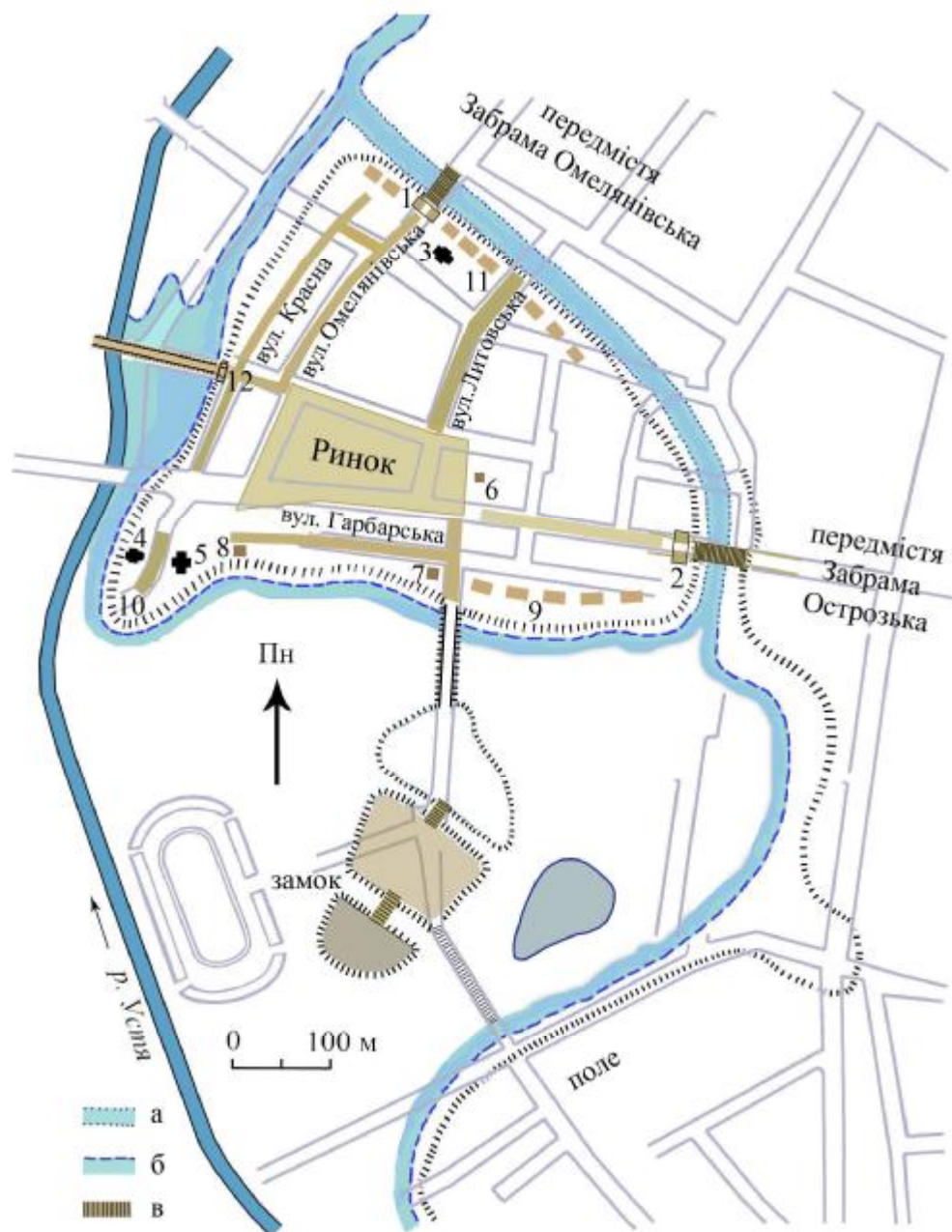

Рис. 5. Місто Рівне в кінці XVI - на початку XVII ст.:
 1 - Омелянівська брама; 2 - Острозька брама; 3 - Воскресенська церква;
 4 - Миколаївська церква; 5 - костел; 6 - дім шкільний жидівський;
 7 - шпиталь руський; 8 - шпиталь католицький; 9 - дома в березу над ставом;
 10 - до замку за костелом пригородок; 11 - парканники на валу біля церкви;
 12 - західна міська брама.
 Умовні позначення: а - північно-східний рукав р. Усті;
 б - межі ставу; в - міст.

Рис. 4.
 Місто Рівне в кінці XVI – на початку XVII ст.: 1 – Омелянівська брама; 2 – Острозька брама;
 3 – Воскресенська церква; 4 – Миколаївська церква; 5 – костел; 6 – дім шкільний жидівський;
 7 – шпиталь руський; 8 – шпиталь католицький; 9 – дома в березу над ставом;
 10 – до замку за костелом пригородок; 11 – парканники на валу біля церкви.
 Умовні позначення: а – північно-східний рукав р. Усті; б – межі ставу; в – міст

Список використаних джерел

1. Атаманенко В. Описово-статистичні джерела з історії Рівненської волості другої половини XVI – першої половини XVII ст. / В. Атаманенко // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Рух опору тоталітарним і окупаційним режимам на теренах Волинської області. Горохівщина в історії України та Волині* : наук. зб. : Матеріали XXXI Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзн. конф. Луцьк-Горохів, 14–15 трав. 2009 р. – Луцьк, 2009. – Вип. 31. – С. 434–439.
2. Атаманенко В. Розвиток просторової організації Острога в останній чверті XVI – першій чверті XVII ст. (за свідченнями описів міста) / В. Атаманенко // *Наукові записки. Історичні науки. Микола Павлович Ковальський. Острогіана.* – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька Академія». – Вип. 14. – 2009. – С. 32–47.
3. Бовгіря А. М. Рівне / А. М. Бовгіря // *Енциклопедія історії України.* – Т. 9. – К.: Наукова думка, 2012. – С. 211–213.
4. Вихованець Т. Острозький Ринок: топографія та соціальна структура / Т. Вихованець // *Наукові записки (Національний університет «Острозька Академія»)* : Історичні науки. – Острог, 2006. – С. 518–541.
5. Вихованець Т. Острозькі храми XVI – середини XVII ст. / Т. Вихованець // *Наукові записки. Історичні науки. Матеріали міжнародної конференції «Князь Василь-Костянтин Острозький в історії України та Європи».* 15–17 жовтня 2008 р. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька Академія». – Вип. 13. – 2008. – С. 160–204.
6. Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Переклад, упорядкування, передмова І. О. Ворончук. – Київ-Старокостянтинів, 2001.– 416 с.
7. Ворончук І. Фортифікаційні споруди Острожчини (за інвентарем маєтків князів Острозьких 1620 року) / І. Ворончук // *Середньовічні і ранньомодерні оборонні споруди Волині. Збірник наукових праць.* – Кременець, 2006. – С. 126–136.
8. Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: [монографія] / І. Ворончук. – К.: ППВФ, 2012. – 712 с.
9. Грушевський М. Південноруські господарські замки в половині XVI ст. / М. Грушевський // *Грушевський М. Твори у 50-ти томах. Т. 5. Серія «Історичні студії та розвідки» 1888–1896.* – Львів : «Світ», 2003. – С. 155–181.
10. Заяц Ю. А. Замки / Ю. А. Заяц // *Археологія Беларусі.* – Т. 4. Помнікі XIV–XVIII стст. – Мінск : «Беларуская навука», 2001. – С. 66–84.
11. Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття : [монографія] / А. Заяць. – Львів : «Добра справа», 2003. – 206 с.
12. Ковальський М. П. Етюди з історії Острога: Нариси : [монографія] / М. П. Ковальський. – Острог : Вид. Острозької акад., 1998. – 288 с.
13. Колосок Б. В. Луцьк: історико-архітектурний нарис [монографія] / Б. В. Колосок, Р. Г. Метельницький, – К. : Будівельник, 1991. – 192 с.
14. Кучинко М. Історія міста Володимира-Волинського від найдавніших часів до середини XX ст. (у світлі соціотопографії) : [монографія] / М. Кучинко, Г. Охріменко, В. Петрович. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – 260 с.
15. Прищеп Б. Пам'ятки фортифікації XVII ст. на Волині / Б. Прищеп // *Берестецька битва в історії України. Тези республіканської науково-теоретичної конференції.* – Ровно, 1990. – С. 10–12.
16. Прищеп Б. А. Муравицьке городище: [монографія] / Б. А. Прищеп, Ю. М. Нікольченко. – Маріуполь : «Рената», 2001. – 80 с.
17. Прищеп Б. А. Археологічні розкопки в центральній частині м. Рівне / Б. А. Прищеп, О. Л. Позіховський, В. В. Ткач, В. С. Чекурков // *Археологічні дослідження в Україні. 2006–2007.* – Київ : ВД «Академперіодика», 2009. – С. 285–289.
18. Прищеп Б. А. Продовження досліджень у м. Рівне / Б. А. Прищеп, В. С. Чекурков, В. В. Ткач // *Археологічні дослідження в Україні 2009.* – Київ-Луцьк, 2010. – С. 341–342.
19. Прищеп Б. А. Роботи в м. Рівне на пл. Театральна / Б. А. Прищеп, В. С. Чекурков, О. П. Войтюк // *Археологічні дослідження в Україні 2010.* – Київ-Полтава, 2011. – С. 271–272.
20. Прищеп Б. А. Заселення старої частини міста Рівне в світлі археологічних досліджень / Б. А. Прищеп // *Архітектурна спадщина Волині. Збірник наукових праць.* – Рівне, 2012. – Вип. 3. – С. 196–202.
21. Ричков П. А. Давня картографія Рівного XVIII–XIX ст. / П. А. Ричков // *Архітектурна спадщина Волині. Збірник наукових праць.* – Рівне, 2008. – С. 57–79.
22. Ричков П. А. Архітектурно-просторовий розвиток Острога за картографічними джерелами / П. А. Ричков // *Архітектурна спадщина Волині. Збірник наукових праць / За ред. П. А. Ричкова.* – Рівне : ПП ДМ, 2010. – Випуск 2. – С. 5–28.

23. Ричков П. Просторова еволюція Володимира-Волинського: від витоків до кінця XIX ст. / П. А. Ричков // Архітектурна спадщина Волині. Збірник наукових праць / За ред. П. А. Ричкова. – Рівне : ПП ДМ, 2012. – Випуск 3. – С. 105–121.
24. Ричков П. Містобудівний контекст Рівного в кінці XVIII ст. на плані Я. Я. Бургіньйона / П. А. Ричков // Архітектурна спадщина Волині. Збірник наукових праць / За ред. П. А. Ричкова. – Рівне, 2016. – Випуск 5. – С. 164–167.
25. Ровно 700 років. 1283–1983. Збірник документів і матеріалів / Відповідальний ред. Г. Й. Шангера. – К. : Наукова думка, 1983. – 200 с.
26. Сайчук Б. Т. Реконструкція плану забудови Луцького окольного замку на середину XVI ст. та її персоніфікація / Б. Т. Сайчук // Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник. – Луцьк : Історико-культурний заповідник, 1998. – С. 38–58.
27. Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. : [монографія] / П. М. Сас. – К. : Наукова думка, 1989. – 232 с.
28. Собчук В. Д. Від коріння до крони. Дослідження історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст. : [монографія] / В. Д. Собчук. – Кременець, 2014. – 508 с.
29. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Том II. Уезды Ровенский, Острожский и Дубенский. : [монографія] / Н. И. Теодорович. – Почаев, 1889. – 694 с.
30. Терський С. Лучеськ X–XV ст. : [монографія] / С. Терський. – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2006. – 252 с.
31. Терський С. Княже місто Володимир : [монографія] / С. Терський. – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 316 с.
32. Ульяновський В. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький : [монографія] / В. Ульяновський. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. – Вип. 2. – 168 с.
33. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego. Tom I. 1366–1506. – We Lwowie, 1887. – 237 s.
34. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Przez B. Gorczaka. Tom III. 1432–1534. – We Lwowie, 1890. – 604 s.
35. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk, Dział Rękopisów, sygn. 3669/II. (Інвентар спадщини князя Олександра Острозького 1620 р.).
36. Stecki T. Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki : [monografia] / T. Stecki. – Kraków, 1888. – 347 s.

References

1. Atamanenko V. Opysovo-statystychni dzherela z istorii Rivnenskoï volosti druhoï polovyny XVI – pershoï polovyny XVII st. / V. Atamanenko // Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Rukh oporu totalitarnym i okupatsiïnym rezhymam na terenakh Volynskoi oblasti. Horokhivshchyna v istorii Ukrainy ta Volyni : nauk. zb. : Materialy XXXI Vseukr. nauk.-prakt. ist.-kraiezn. konf. Lutsk-Horokhiv, 14–15 trav. 2009 r. – Lutsk, 2009. – Vyp. 31. – S. 434–439.
2. Atamanenko V. Rozvytok prostorovoi orhanizatsii Ostroha v ostannii chverti XVI – pershii chverti XVII st. (za svydchenniamy opysiv mista) / V. Atamanenko // Naukovi zapysky. Istorychni nauky. Mykola Pavlovych Kovalskyyi. Ostrohiana. – Ostroh : Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka Akademiia». – Vyp. 14. – 2009. – S. 32–47.
3. Bovhyria A. M. Rivne / A. M. Bovhyria // Entsyklopediia istorii Ukrainy. – T. 9. – K. : Naukova dumka, 2012. – S. 211–213.
4. Vykhoanets T. Ostrozkyi Rynok: topohrafiia ta sotsialna struktura / T. Vykhoanets // Naukovi zapysky (Natsionalnyi universytet «Ostrozka Akademiia») : Istorychni nauky. – Ostroh, 2006. – S. 518–541.
5. Vykhoanets T. Ostrozki khramy XVI – seredy ny XVII st. / T. Vykhoanets // Naukovi zapysky. Istorychni nauky. Materialy mizhnarodnoi konferentsii «Kniaz Vasyl-Kostiantyn Ostrozkyi v istorii Ukrainy ta Yevropy». 15–17 zhovtnia 2008 r. – Ostroh : Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka Akademiia». – Vyp. 13. – 2008. – S. 160–204.
6. Volodinnia kniaziv Ostrozkykh na Skhidni Volyni (za inventarem 1620 roku) / Pereklad, uporiadkuvannia, peredmova I. O. Voronchuk. – Kyiv-Starokostiantyniv, 2001. – 416 s.
7. Voronchuk I. Fortyfikatsiïni sporudy Ostrozhhyny (za inventarem maietkiv kniaziv Ostrozkykh 1620 roku) / I. Voronchuk // Serednovichni i rannomoderni oboronni sporudy Volyni. Zbirnyk naukovykh prats. – Kremenets, 2006. – S. 126–136.
8. Voronchuk I. Naseleння Volyni v XVI – pershii polovyny XVII st.: rodyna, domohospodarstvo, demografichni chynnyky: [monohrafiia] / I. Voronchuk. – K. : PPFV, 2012. – 712 s.

9. Hrushevskiy M. Pivdenoruski hospodarski zamky v polovyni XVI st. / M. Hrushevskiy // Hrushevskiy M. Tvory u 50-ty tomakh. T. 5. Seriya «Istorychni studii ta rozvidky» 1888–1896. – Lviv : «Svit», 2003. – S. 155–181.
10. Zaiats Yu. A. Zamki / Yu. A. Zaiats // Arkhealohiia Belarusi. – T. 4. Pomniki KhIV–KhVIII stst. – Minsk : «Belarusskaia navuka», 2001. – S. 66–84.
11. Zaiats A. Urbanizatsiinyi protses na Volyni v XVI – pershii polovyni XVII stolittia: [monohrafiia] / A. Zaiats. – Lviv : «Dobra sprava», 2003. – 206 s.
12. Kovalskyi M. P. Etiudy z istorii Ostroha: Narysy: [monohrafiia] / M. P. Kovalskyi. – Ostroh : Vyd. Ostrozkoï akad., 1998. – 288 s.
13. Kolosok B. V. Lutsk: istoryko-arkhitekturnyi narys: [monohrafiia] / B. V. Kolosok, R. H. Metelnytskyi, – K. : Budivelnyk, 1991. – 192 s.
14. Kuchynko M. Istoriiia mista Volodymyra-Volynskoho vid naidavnishykh chasiv do seredyny XX st. (u svitli sotsiotopohrafiï): [monohrafiia] / M. Kuchynko, H. Okhrimenko, V. Petrovych. – Lutsk : Volynska oblasna drukarnia, 2004. – 260 s.
15. Pryshchepa B. Pamiatky fortyfikatsii XVII st. na Volyni / B. Pryshchepa // Berestetska bytva v istorii Ukrainy. Tezy respublikanskoï naukovo-teoretychnoi konferentsii. – Rovno, 1990. – S. 10–12.
16. Pryshchepa B. A. Muravytske horodyshche: [monohrafiia] / B. A. Pryshchepa, Yu. M. Nikolchenko. – Mariupol : «Renata», 2001. – 80 c.
17. Pryshchepa B. A. Arkheolohichni rozkopky v tsentralnii chastyni m. Rivne / B. A. Pryshchepa, O. L. Pozikhovskiy, V. V. Tkach, V. S. Chekurkov // Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini. 2006–2007. – Kyiv : VD «Akadempriodyka», 2009. – S. 285–289.
18. Pryshchepa B. A. Prodovzhennia doslidzhen u m. Rivne / B. A. Pryshchepa, V. S. Chekurkov, V. V. Tkach // Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2009. – Kyiv-Lutsk, 2010. – S. 341–342.
19. Pryshchepa B. A. Roboty v m. Rivne na pl. Teatralna / B. A. Pryshchepa, V. S. Chekurkov, O. P. Voitiuk // Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2010. – Kyiv-Poltava, 2011. – S. 271–272.
20. Pryshchepa B. A. Zaselennia staroi chastyny mista Rivne v svitli arkheolohichnykh doslidzhen / B. A. Pryshchepa // Arkhitekturna spadshchyna Volyni. Zbirnyk naukovykh prats. – Rivne, 2012. – Vyp. 3. – S. 196–202.
21. Rychkov P. A. Davnia kartohrafiia Rivnoho XVIII–XIX st. / P. A. Rychkov // Arkhitekturna spadshchyna Volyni. Zbirnyk naukovykh prats. – Rivne, 2008. – S. 57–79.
22. Rychkov P. A. Arkhitekturno-prostorovyi rozvytok Ostroha za kartohrafichnymy dzherelamy / P. A. Rychkov // Arkhitekturna spadshchyna Volyni. Zbirnyk naukovykh prats / Za red. P. A. Rychkova. – Rivne : PP DM, 2010. – Vypusk 2. – S. 5–28.
23. Rychkov P. Prostorova evoliutsiia Volodymyra-Volynskoho: vid vytokiv do kintsia XIX st. / P. A. Rychkov // Arkhitekturna spadshchyna Volyni. Zbirnyk naukovykh prats / Za red. P. A. Rychkova. – Rivne: PP DM, 2012. – Vypusk 3. – S. 105–121.
24. Rychkov P. Mistobudivnyi kontekst Rivnoho v kintsii XVIII st. na plani Ya. Ya. Burhiniona / P. A. Rychkov // Arkhitekturna spadshchyna Volyni. Zbirnyk naukovykh prats / Za red. P. A. Rychkova. – Rivne, 2016. – Vypusk 5. – S. 164–167.
25. Rovno 700 rokiv. 1283–1983. Zbirnyk dokumentiv i materialiv / Vidpovidalnyi red. H. Y. Shanhera. – K. : Naukova dumka, 1983. – 200 s.
26. Saichuk B. T. Rekonstruktsiia planu zabudovy Lutskoho okolnoho zamku na seredynu XVI st. ta yii personifikatsiia / B. T. Saichuk // Staryi Lutsk: Naukovo-informatsiinyi zbirnyk. – Lutsk : Istoryko-kulturnyi zapovidnyk, 1998. – S. 38–58.
27. Sas P. M. Feodalnye horoda Ukraïny v kontse XV – 60-kh hodakh XVI v.: [monohrafiia] / P. M. Sas. – K. : Naukova dumka, 1989. – 232 s.
28. Sobchuk V. D. Vid korinnia do krony. Doslidzhennia istorii kniazivskykh i shliakhetskykh rodiv Volyni XV – pershoi polovyny XVII st.: [monohrafiia] / V. D. Sobchuk. – Kremenets, 2014. – 508 s.
29. Teodorovich N. I. Istoriko-statisticheskoe opisanie tserkvey i prikhodov Volynskoy eparkhii. Tom II. Uezdy Rovenskiy, Ostrozhskiy i Dubenskiy: [monografiya] / N. I. Teodorovich. – Pochaev, 1889. – 694 s.
30. Terskyi S. Luchesk Kh–KhV st.: [monohrafiia] / S. Terskyi. – Lviv : Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», 2006. – 252 s.
31. Terskyi S. Kniazhe misto Volodymyr: [monohrafiia] / S. Terskyi. – Lviv: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», 2010. – 316 s.
32. Ulianovskiy V. «Slavnyi dla vsikh chasiv cholovik»: kniaz Kostiantyn Ivanovych Ostrozkyi: [monohrafiia] / V. Ulianovskiy. – Ostroh : Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2009. – Vyp. 2. – 168 s.

З М І С Т

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Федоришин Микола

ПІВНІЧНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА
У СЕРЕДИНІ XII СТОЛІТТЯ 3

Паславська Наталія

КЕРІВНИЦТВО КРАВЕЦЬКОЇ КОРПОРАЦІЇ ЛЬВОВА В XVI-XVIII СТ.:
ЦЕХМІСТРИ, СТОЛОВІ ТА СТАРШІ МАЙСТРИ 8

Смерека Богдан

ВОЛОЦА – ЛУЦА – КОРИТКІВ: ДО ІСТОРІЇ ДВОХ НЕВДАЛИХ ЛОКАЦІЙ
ОДНОГО МІСТЕЧКА В ПЕРЕМИШЛЬСЬКІЙ ЗЕМЛІ В XVII СТ. 12

Гурбик Андрій

КОЗАЦЬКА ЗВИЧАЄВО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ
РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО- КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 21

Шеретюк Руслана, Стоколос Надія

МІСІОНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ЧЕРНЕЧИХ ОРДЕНІВ
НА ТЕРЕНАХ ВОЛИНИ (XVII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.):
СУТНІСТЬ, СПРЯМОВАНІСТЬ, НАСЛІДКИ 27

Візітів Юлія, Рогожина Катерина

ВИБРАНІ ОСОБИСТОСТІ: УКРАЇНСЬКІ КАРТВЕЛІ ДОБИ РОМАНТИЗМУ
(XVIII–XIX СТОЛІТТЯ) 33

Мартинчук Світлана

КУСТАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ВОЛИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ. 39

Самчук Тарас

МУЗИЧНІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ
СВ. ВОЛОДИМИРА (1834–1863) 47

Проців Олег

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ РОЗВЕДЕННЯ РАКІВ У ГАЛИЧИНІ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ 52

Левчук Ірина

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРОСВІТНИЦЬКО-ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВОЛИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. 57

Прищепя Олена

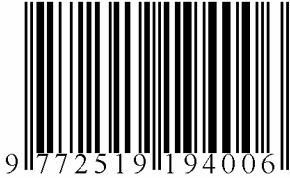
РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ В ПРИШВИДШЕННІ ТЕМПІВ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
ПОВІТОВИХ МІСТ ТА МІСТЕЧОК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) 62

Галуха Любов РОЗВИТОК ЧОРНОСОТЕННОГО РУХУ НА ВОЛИНІ 1905–1914 рр.: РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ	69
Давидюк Руслана, Микитюк Тетяна «ПОВОРОТНИЦТВО» ДО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ: РОЛЬ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ФАКТОРА	74
Бородинська Ліна ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА МАРЦИНКОВСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ СПІЛЬНОТ	82
Павлова Олександра «КИЇВСЬКА ФОРТЕЦЯ» КИЇВСЬКИЙ УКРІПЛЕНИЙ РАЙОН. ЛІНІЇ УКРІПЛЕНЬ КИЄВА, СТВОРЕНИХ 1929–1941 РОКАХ	88
Карпунхіна Тетяна, Одарчук Тетяна УКРАЇНА В ПЛАНАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	91
Малежик Дмитро ДІЯЛЬНІСТЬ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ІЗ РОЗВ’ЯЗАННЯ МОВНОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1960-х рр.	101
Грубінко Андрій ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	105
Ліннік Юрій МОДЕЛЬ СПІВІСНУВАННЯ АВТОКЕФАЛЬНИХ ЦЕРКОВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД)	110
Томчук Любов ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНКИ В КУЛЬТУРІ	113
РОЗДІЛ 2.	
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	
Озимчук Олег СТРАТЕГІЯ ПЛАНУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ У ФРАНЦІЮ (1346-1347) АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ ЕДУАРДА III	117
Константинов Валентин СИТУАЦІЯ МОЛДАВСЬКОГО КНЯЖЕСТВА В КОНЦЕ 1615 НАЧАЛЕ 1616 ГОДА	123
Ціватий Вячеслав ВЕСТФАЛЬСЬКИЙ ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ФІНАЛ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ (1618–1648): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ	127

Кукса Александр БЕЛАРУСЬ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ П. СКОРОПАДСКОГО	135
Щавлінський Микола БІЛОРУСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА І РОЗВИТОК БІЛОРУСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В 1918 РОЦІ	138
Хахула Любомир 1918 РІК В УКРАЇНІ З ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (1989–2015)	143
Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна КОРАН ТА ЕТИЧНІ ПРИПИСИ ІСЛАМУ	148
Срібняк Ігор ВСЕУКРАЇНСЬКА СПІЛКА ВІЙСЬКОВИХ ІНВАЛІДІВ УНР У ПОЛЬЩІ: ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕБІГ КОНФЛІКТУ МІЖ ЦЕНТРАЛЬНИМ ПРАВЛІННЯМ ТА ТАБОРОВИМИ ФІЛІЯМИ (1923 р.)	152
Науменко Олена РЕПАТРІАЦІЯ ГРОМАДЯН СРСР З ТАБОРІВ DPs: НАПРАЦЮВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД (1944–1946 рр)	157
Опанасюк Тетяна РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1989 – ПОЧАТОК 1991 рр.)	162
Панченко Андрій ПАРТІЇ, «ВИСІВ У ПОВІТРІ» НА ПОРОЗІ ОДНОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ БССР	167
Мартинчук Інна РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)	171
Олюнина Ирина РАЗВИТИЕ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ПРИГРАНИЧНЫХ РАЙОНАХ БЕЛАРУСИ И УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	179
Сєвєрова Ольга, Биков Александр ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО МІФУ	182
Санжаревський Олег ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ В КІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ	186
РОЗДІЛ 3.	
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Прищєна Богдан ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАБУДОВА МІСТА РІВНОГО У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІ – НА ПОЧАТКУ ХVІІ СТ.	191

<i>Антипчук Надія</i> МАЛОДОСЛІДЖЕНИЙ КРАЙ В ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВОЛИНИ	204
<i>Михальчук Роман</i> ПРОДАЖ МАЙНА ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ В КОСТОПІЛЬСЬКИЙ МІСЬКІЙ УПРАВІ	209
<i>Алексійчук Лариса</i> САНІТАРНИЙ ПУНКТ / ШПИТАЛЬ ВОЄННОЇ ОКРУГИ «ЗАГРАВА» У СЕЛІ ТИННЕ НА САРНЕНЩИНІ	214
<i>Данильчук Віталіна</i> ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У МІСТІ РІВНЕ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	219
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	
<i>Блануца Андрій</i> ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЗЕМЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	226
РОЗДІЛ 5. РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ	
<i>Шеретюк Валерій</i> ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ НА ФЕНОМЕН «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» 1968 р. (Рец.: Криза комуністичної системи в Чехословаччині: «Празька весна» 1968 р. та утвердження режиму «нормалізації»: монографія / Р. М. Постоловський, І. О. Десятничук, А. В. Слесаренко, І. В. Філіпчук; за ред. Р. М. Постоловського. – Рівне: Видавець О.Зень, 2018. – 240 с.: іл.)	234

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 30.11.2018 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Замовлення № 226/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. – Вип. 30. – Рівне, 2018. – 241 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018